

TRECUT ȘI PREZENT ÎN MUZICA FORMAȚIEI *THE OTHER EUROPEANS*THE PAST AND PRESENT IN THE MUSIC OF *THE OTHER EUROPEAN* ORCHESTRA**DIANA BUNEA,**doctor în studiul artelor, conferențiar universitar,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

Autorul abordează anumite premise și contexte de ordin istoric, cultural, social ce au condiționat constituirea și evoluarea cu mult succes pe scenele lumii, a formației internaționale "The Other Europeans", ce a întrunit 14 muzicieni din 7 țări, inclusiv Republica Moldova. Repertoriul formației reprezintă rezultatul unor încercări de reconstituire și revalorificare modernă a muzicii emigranților evrei americani plecați din Moldova la începutul secolului XX. Privită prin prisma fenomenului bi-muzicalității, această muzică reprezintă un tezaur cultural comun, ce nu poate fi neglijat și necesită a fi studiat conform rigorilor științei etnomuzicologice moderne.

Cuvinte-cheie: formație, "The Other Europeans", muzica lăutărească, muzica klezmerilor.

The author threats some historical, cultural and social premises and contexts that determined the formation and successful performing on the world stages of "The Other Europeans" band, formed by 14 musicians from 7 countries, including the Republic of Moldova. The orchestra's repertoire has been constituted in the process of reconstitution and modern revaluation of the music of the Jewish American immigrants from Moldova at the beginning of the 20th century. Seen in the light of the bi-musicality phenomenon, this music represents a common cultural heritage that cannot be ignored. It should be studied according to the rigors of modern ethnomusicology.

Keywords: band, "The Other Europeans", lautar music, klezmer music.

Comunicarea culturală, artistică și muzicală interetnică a existat dintotdeauna. Raportată la zilele noastre, însă, în trecut aceasta se desfășura mult mai lent, pe parcursul mileniilor, fiind ancorată în etosul popular și încadrată nemijlocit în procesele circulației tradiționale a folclorului. Astăzi, găsim numeroase exemple de colaborări artistice internaționale, axate pe muzica folclorică a popoarelor lumii. Muzica „mixtă” ce rezultă din acestea este creată în mod deliberat, iar muzicienii caută să frapeze publicul cu noi fațete „internaționale” ale vechilor muzici tradiționale naționale. Căpătând o amploare mondială, aceasta este astăzi o modalitate importantă de cunoaștere și de apropiere între popoare, pe plan muzical-artistic, în centrul căreia se află folclorul ca element identitar național primar, dar și ca o voce comună a întregii umanități.

Promotorii procesului sunt artiștii talentați, interesați să cunoască cât mai mult, dornici să experimenteze și să creeze. În epoca comunicării rapide, globale, pentru numeroși interpreți tradiționali, de pe cele mai diverse meridiane, chiar și accesul la informație a devenit o sursă de inspirație, iar laboratoarele de creație s-au mutat pe internet. Așa, ansambluri din cele mai „exotice”, ce reunesc tradiții culturale naționale pe cât de îndepărtate, pe atât de apropiate, iar programele de concert ale unor cunoscute festivaluri de folclor, mai ales în America și Europa, abundă în formații mixte pe plan etnic, cultural și artistic, ce întrunesc muzicieni de pe întreg mapamondul (nu credem ca am putea elabora o eventuală listă a acestora pe care să o aducem în cadrul acestui articol, însă chiar și o simplă căutare pe internet poate să edifice cititorul interesat).

În acest context, este interesant să urmărim apariția și desfășurarea unui proiect cultural-muzical extrem de interesant, inițiat în anul 2008 în Germania. În cadrul acestuia a apărut ansamblul *The Other Europeans*, înființat de către câțiva muzicieni americani, urmași ai unor emigranți evrei ce au plecat din Moldova în SUA încă la începutul secolului XX. Proiectul ține de mișcarea de revitalizare a vechilor muzici evreiești, apărută în America în anii 70 ai secolului trecut, mișcare preocupată de cercetarea rădăcinilor est-europene ale muzicii evreiești.

Noua formație, intitulată sugestiv *The Other Europeans*, întrunește 14 muzicieni din 7 țări, care au încercat să reconstituie și să valorifice o moștenire muzicală în cea mai mare parte pierdută, reminiscentele căreia se regăsesc încă în amintirea și muzica lăutarilor noștri. Înainte, însă, de a vorbi

despre repertoriul acestui ansamblu deja recunoscut pe plan internațional, este necesar să indicăm asupra unor premise ce i-au determinat apariția.

Una din acestea este legată de muzica evreilor din Moldova ce s-a perpetuat sub semnul folclorului nostru, în special cel lăutăresc. Exemplu elocvent al manifestării fenomenului *bi-muzicalității* [termin Mantle Hood, 1], această muzică evreiască altoită pe pământ moldovenesc este expresia unor schimburi culturale dintre muzicienii cu „experiență culturală și origine etnică diferită”, ce au „favorizat circulația limbajelor și mijloacelor de expresie, înlesnind astfel cristalizarea unor genuri sau specii muzicale de fuziune interculturală”, despre care vorbește etnomuzicologul V.Chiseliță [2, p. 106].

Nu întâmplător autorii proiectului și-au pus problema descoperirii unor elemente ale patrimoniului muzical evreiesc aici, în Moldova. La hotarul dintre secolele XIX–XX o mare parte a purtătorilor acestei muzici, inclusiv lăutarii evrei — klezmerii — au emigrat în America, unde aceasta le-a servit drept „carte de identitate” noilor coloniști. Anume prin această muzică ei se auto-identificau în conglomeratul cultural în care s-au pomenit. „Peste ocean aceștia (klezmerii, n.n.) vor continua să activeze ca muzicieni pentru sărbătorile comunităților respective (în principal pentru nunți), dar își vor găsi și alte locuri de muncă, așa cum au fost teatrele evreiești din New-York” [3, p. 109]. Fiind conștienți de importanța culturală pe care o prezintă această muzică pentru comunitatea lor, o bună perioadă de timp (aproximativ până la cel de-al doilea război mondial) klezmerii au ținut să o păstreze. O dovadă în acest sens este că cel mai răspândit gen în prima jumătate a secolului XX, în comunitățile evreiești din New-York a fost *bulgarul*, un dans ce prezenta tangențe cu melodiile de *bulgărească* aduse din Moldova [4].

Totuși, evoluând, această muzică nu a putut evita procesele de omogenizare și puternică contaminare specifice lumii muzicale americane, iar una dintre cele mai semnificative a fost influența jazului și a altor muzici noi ale timpului. Astfel, după o perioadă mai îndelungată, muzica evreilor americani din Moldova fie că a rămas doar în înregistrări, fie că a căpătat un aspect de nerecunoscut, evoluând spre forme moderne.

Astfel, apreciind valoarea artistică, istorică și, de ce nu, sentimentală a acelei lumi muzicale uitate, muzicianul Alan Bern și etnomuzicologul Walter Zev Feldman (descendenți ai unor emigranți evrei din Moldova) s-au aflat printre animatorii curentului revivalist (ce a apărut în America la sfârșitul anilor 70 ai secolului trecut) de reconstituire, recontextualizare și transformare în muzică de concert a vechilor cântări evreiești din Europa, iar în cadrul proiectului *The Other Europeans* — din Moldova. Printre altele, un puternic imbold l-a constituit pentru ei și deschiderea frontierelor de după anul 1990, fapt ce le-a permis autorilor reîntoarcerea și căutările în țara de unde au plecat. Remarcăm și faptul că un proiect asemănător a fost realizat în Bucovina de către reputații cercetători români Speranța Rădulescu și Florin Iordan, alături de lăutarul Constantin Lupu [3].

Existând și o bogată discografie cu această muzică, autorii proiectului s-au bazat pe aceste înregistrări dar și sursele notate ce s-au păstrat, punând accentul în mod special pe *repertoriu* și pe *stilul de interpretare*. Reperetele în cauză constituie, de fapt, punctele de tangență ale colaborării în cadrul acestui proiect inspirat din sinuoasa istorie a moștenirii muzicale a emigranților evrei din Moldova.

Însă nu doar vechile înregistrări (ce datează în temei cu anii 20–30 ai secolului XX) au stat la baza reconstituirii repertoriului, ci și memoria vie a lăutarilor noștri, care a mai păstrat unele melodii, amintiri și elemente stilistice de interpretare, moștenite din acele timpuri.

Vorbind despre acele înregistrări, este interesant de constatat că repertoriul moldo-evreiesc, interpretat de diverse formații de altădată, ce s-au produs în studiourile din SUA, a fost recondiționat, editat pe CD-uri și mediatizat în cadrul unei colecții de patrimoniu de excepție. Iată doar câteva nume ale unor instrumentiști sau conducători de orchestre din acel început de secol XX, devenite astăzi antologice — Dave Tarras, Abe Schwartz, Josef Solinski, Josef Moskowitz, Naftule Brandwein, Abe Elenkrig, Henry Sapojnik, Max Leibovitz, Israel J.Hochman ș.a. Repertoriul acestor formații prezintă un mare interes și include un șir de creații folclorice care circulau în acele timpuri la noi. Doar după titlurile

pieselor, am notat prezența unui bogat material folcloric de sorginte românească, — *Doina; Sârba, Hora, Doina românească, Fantezie românească; Călăraș; Basarabie, Basarabie; Hora moldovenească* etc. Se dădea preferință în special melodiilor de *doină, horă, sârbă* — genuri ancestrale ale folclorului românesc — genuri de împrumut cultural în cel evreiesc.

Deși la noi aceste înregistrări nu sunt cunoscute, generația actuală a muzicienilor evrei, — klezmeri, a redescoperit și a încercat să reconstituie acest repertoriu, interpretându-l cu succes, în formații mai mult sau m-ai puțin tradiționale, pe cele mai diverse scene ale lumii. Mai mult, acest repertoriu constituie astăzi un serios obiect de cercetare, fiind considerat un reper, un model stilistic de interpretare etc.

Cercetările din cadrul proiectului s-au îndreptat în special spre muzica lăutarilor de la noi, care, din câte se știe, au avut tangențe cu muzica evreiască. Așa, participanții proiectului *The Other Europeans*, au plecat la Edineț, unul din importantele centre ale muzicii lăutărești de la noi, orașul în care înainte de cel de-al doilea război mondial a locuit o numeroasă comunitate evreiască.

Au avut loc o serie de întâlniri extrem de interesante, ce s-au revărsat, în toamna anului 2008, într-o masă rotundă amplă, la care au participat numeroși lăutari din Edineț, autorul articolului de față și muzicieni din SUA și Europa, participanți în proiect, care au venit nu doar cu o echipă de filmare, ci și cu o serioasă listă de întrebări. Cântând împreună, comunicând, ascultând vechile înregistrări, oaspeții, dar și lăutarii, au rămas surprinși de similitudinile ce țin de repertoriul și stilul de interpretare, ce s-a dovedit a fi familiar ambelor părți. Astfel, s-a confirmat faptul că lăutarii noștri au păstrat și au asimilat în repertoriul lor melodii evreiești și unele trăsături stilistice distincte specifice interpretării acestuia. Pe lângă aceasta, inițiatorii proiectului au fost atât impresionați de măiestria lăutarilor noștri, încât i-au invitat să susțină un concert în Weimar, Germania, acolo unde a fost conceput acest proiect (concert ce a avut loc la Weimar la 15 iunie 2009).

Componența internațională a formației este „motivată” inclusiv și de rațiuni, am putea să spunem, „comerciale”. În sensul bun al cuvântului, *The Other Europeans* este modelul unui proiect de succes în care căutările științifice au fost întregite de practica interpretativă, întrucât unul din obiectivele proiectului l-a constituit diseminarea, mediatizarea acestei muzici, readucerea ei pe scenele de concert, resuscitarea interesului publicului larg către niște valori muzical-artistice pierdute. Este semnificativ faptul că ei nu și-au pus drept scop reconstituirea „originalului” sonor (adică pe imitarea vechilor înregistrări) — fapt ce nici nu este, ca atare, necesar, — ci organizatorii proiectului au pus accent pe latura profesionistă, mizând pe renumele unor artiști consacrați din diferite țări, interesați, firește, de a promova obiectivele proiectului.

Astfel, Alan Bern, dirijor și pianist al formației, (SUA/Germania) a întrunit un ansamblu de zile mari, cu Petar Ralcev la acordeon (Bulgaria), Kalman Balogh la țambal și Csaba Novak la contrabas (Ungaria), Christian David la clarinet și Paul Brody la trompetă (Germania), Adrian Receanu la clarinet (Moldova/Franța), Guy Shalom, percuție (Marea Britanie), Matt Darriau la saxofon, Mark Rubin la tubă și contrabas și Dan Blacksberg la trombon (ambii din SUA). Lăutarii moldoveni au fost reprezentați prin violonistul Marin Bunea și trompetistul Adam Stângă. Pe parcursul deja mai bine de 5 ani, ansamblul susține o vastă activitate artistică, efectuând turnee în Germania, SUA, Canada, Finlanda, Danemarca, Norvegia, Polonia.

În toți acești ani, s-a lucrat mult asupra repertoriului, care, în urma unor căutări artistice fervente, a fost selectat după cele mai înalte rigori, incluzând lucrări păstrate în memoria vie a lăutarilor noștri, lucrări reluate după vechile înregistrări ale orchestrelor evreiești de la început de secol XX, cât și unele ce au fost selectate din culegeri mai vechi de folclor.

În mod evident, peste întreg repertoriul formației și-a pus amprenta stilul propriu și sonoritatea specifică, fiecare aranjament fiind efectuat cu multă grijă pentru sursă, într-un proces organic de lucru/căutare/interpretare în cadrul repetițiilor. Este semnificativ și faptul că Alan Bern a ținut să

efectueze un șir de repetiții de „clarificare” stilistică, în care s-a discutat mult și s-au ascultat cu mare atenție înregistrări vechi, făcând schimburi de opinii și analize interpretativ-stilistice etc.

Așadar, repertoriul *The Other Europeans* include trei compartimente repertorial-stilistice — lăutăresc, klezmeresc și mixt. Pornind de la scopul de a revigora, a aduce în actualitate vechiul repertoriu al emigranților evrei din Moldova, la o anumită etapă, a devenit evident faptul că muzica și stilul de interpretare al lăutarilor moldoveni reprezintă un punct de referință extrem de important în procesul de desfășurare a proiectului. Astfel, în mod firesc, a avut loc o „scindare” a *The Other Europeans*, respectiv, în *Lautar band* și *Klezmer band*, iar repertoriul lăutăresc și klezmeresc pe care-l promovează, reprezintă tendința de salvagardare și reconstituire a acestuia.

Se știe, că tradiția lăutărească din Moldova a păstrat și a asimilat un repertoriu eterogen al etniilor conlocuitoare, printre care cel evreiesc a ocupat un loc important.

În același timp, muzica noastră lăutărească a prezentat dintotdeauna acel caracter stilistic organic, unitar, încât, cu siguranță, ar fi foarte greu să delimităm cu exactitate fiecare detaliu al acestui proces de asimilare. Totuși, raportat la ardoarea artistică și strălucita virtuozitate, specifică în mod tradițional muzicii lăutărești, profunzimei trăirilor, pasiunii și dăruirii totale în procesul de interpretare, piesele de sorginte evreiască au căpătat un parfum stilistic local, unic și irepetabil. Toate acestea și-au pus amprenta și peste stilul de interpretare adoptat de către *Lautar band The Other Europeans*, chiar dacă din componența sa fac parte doar doi lăutari din Moldova.

De asemenea, orchestra *The Other Europeans* deține un vast repertoriu de inspirație lăutar/klezmer, ce reprezintă, de fapt, aspectul creativ modern al proiectului. Lucrările, interpretate de toată orchestra împreună, sunt marcate de o creativitate fulminantă, bazată pe improvizațiile muzicienilor în cadrul concertelor. Fiecare membru al orchestrei este, fără îndoială, un maestru al instrumentului său, intervenind în anumite momente ale procesului muzical-artistic, aducând un suflu proaspăt și interesant în această muzică veche, de care s-au atașat și au îndrăgit-o, și care a căpătat astfel continuitate, chiar sub ochii noștri.

Întrucât, însă, o analiză mai detaliată a repertoriului și a altor aspecte ale activității formației *The Other Europeans* va constitui, cel mai probabil, subiectul unor cercetări ulterioare, în încheiere, vom preciza doar faptul că acest repertoriu, cu certitudine, prezintă un interes deosebit nu doar pentru lumea muzicală evreiască și pentru urmașii acelor emigranți ce și-au dorit reconstituirea și revalorificarea moștenită de la înaintași, ci, în egală măsură, și pentru noi. Studiul acestuia reprezintă o pagină încă nescrisă în etnomuzicologia noastră.

Referințe bibliografice

1. HOOD, M. The Challenge of By-Musicality. In: *Ethnomusicology*. 1960, nr. 4, pp. 55–59.
2. CHISELIȚĂ, V. Interferențe culturale evreiești în muzica tradițională de dans din Basarbia și Bucovina. In: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*: ser. nouă. București, 2008, t. 19, pp. 201–221.
3. IORDAN, F. Muzica evreilor din jud. Botoșani: Reconstituirea și validarea unui repertoriu dispărut. In: *Folclorul și contemporaneitatea: conservarea, revitalizarea și valorificarea culturii tradiționale: materialele simpoz. șt. practic intern.*, 4–5 apr. 2006. Chișinău, 2006, pp.109–116.
4. FELDMAN, W.Z. Bulgărească/Bulgarich/Bulgar: The Transformation of a Klezmer Dance Genre. In: *Ethnomusicology*. 1994, vol. 38, nr. 1, pp.1–35.